

การคิดเชิงวิพากษ์และการจัดการปัญหา

โดย นางสาวมารีษา รมฉัตรเวทย์
นักจัดการงานทั่วไปชำนาญการ

วัตถุประสงค์

๑. สามารถอธิบายแนวคิดพื้นฐานของการคิดเชิงวิพากษ์ได้
๒. สามารถอธิบายความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์ได้
๓. สามารถประยุกต์ใช้แนวทางการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ได้
๔. สามารถอธิบายแนวคิดพื้นฐานของการจัดการปัญหาได้

๑. แนวคิดพื้นฐานของการคิดเชิงวิพากษ์

๑.๑ การคิดเชิงวิพากษ์ (critical Thinking) หมายความว่า การตอบสนองต่อสิ่งเร้าของมนุษย์โดยใช้กระบวนการทางสมองหรือสติปัญญาในการคิด วิเคราะห์ แยกแยะ องค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อที่จะทำบางอย่างให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กระบวนการคิดนั้นเกิดขึ้น โดยเป้าหมายอาจจะเป็น การตัดสินใจเลือก การแก้ปัญหา หรือให้บุคคลอื่นเข้าใจ หรือโน้มน้าวใจ

๑.๒ องค์ประกอบของการคิดเชิงวิพากษ์ ประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบ คือ

๑. การคิดอย่างรอบคอบและมีเป้าหมาย คือ การที่พยายามคิดอย่างช้า ๆ การคิดอย่างละเอียด เพื่อที่จะให้การตัดสินใจหรือเป้าหมายนั้น ๆ เป็นไปได้อย่างถูกต้องหรือเหมาะสมที่สุดในแต่ละสถานการณ์
๒. การใช้เหตุผลหรือตรรกะ คือ การใช้เหตุผลหรือการตรวจสอบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทางเลือกหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหา ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเร้า แต่การใช้เหตุผลจะต้องไม่ใช่อารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง
๓. การตัดสินใจเกี่ยวกับความเชื่อ คือ การตัดสินใจโดยใช้ความเชื่อหรือไม่เชื่อว่ามีข้อมูลเพียงพอหรือไม่
๔. การประยุกต์ใช้กับปัญหาที่เกิดขึ้น คือ การแสดงความคิดโดยใช้การคิดเชิงวิพากษ์ เพื่อที่จะโน้มน้าวใจหรือแก้ปัญหาสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น

๑.๓ ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนต่อการคิดเชิงวิพากษ์ การคิดเชิงวิพากษ์ไม่ได้เป็นความคิดเชิงลบ สามารถเกิดขึ้นเองได้ตามธรรมชาติ ไม่เกี่ยวกับความรู้ ประสบการณ์ของผู้วิพากษ์ และความคิดเชิงวิพากษ์ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นทุกเรื่อง และไม่ต้องการหาคำตอบที่ถูกต้องทุกเรื่อง แต่ต้องการหาคำตอบที่เหมาะสมกับเหตุการณ์นั้น ๆ

๑.๔ ความสำคัญของการคิดเชิงวิพากษ์

๑. ลด “จุดอ่อน” การคิดตามธรรมชาติของมนุษย์
๒. สืบค้นความจริงไม่เร่งด่วนเชื่อ
๓. เพิ่มการสังเกตความแตกต่างท่ามกลางความเหมือน ทำให้สามารถค้นหาความจริงได้มากขึ้น
๔. เชื่อในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่ถูกหลอกง่าย
๕. ช่วยให้ตัดสินใจตามข้อเท็จจริง ลดการใช้อารมณ์และความรู้สึก
๖. ทำให้เกิดการความร่วมมือ
๗. จุดเริ่มต้นของความคิดสร้างสรรค์

๒. ความสามารถกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์

๒.๑ กระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน

๑. การเผชิญกับเหตุการณ์ที่ไม่คาดหวัง เมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้นไม่สอดคล้องกับสมมติฐานในใจ สามารถรับรู้ความผิดปกติที่เกิดขึ้น ส่งผลให้เกิดความคิดโต้แย้งจากเดิม

๒. การประเมินสถานการณ์ โดยการตรวจสอบอย่างละเอียดว่าเกิดสิ่งใด เพื่อประเมินค่าว่าจะตอบสนองต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร

๓. การวินิจฉัยตรวจสอบอย่างละเอียด เริ่มยอมรับความขัดแย้ง และพยายามหาทางอธิบายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเพื่อลดความรู้สึกไม่สบายใจ อันอาจนำไปสู่การค้นหาลู่ทางเลือกใหม่ คำตอบใหม่

๔. การพัฒนามุมมองที่แตกต่างเมื่อพบว่าสิ่งที่เคยยึดถือไม่สามารถเป็นจริงได้อีก จึงพยายามหาทางเลือกใหม่ หรือมุมมองใหม่และพัฒนามุมมองใหม่

๕. บูรณาการวิธีคิดและพฤติกรรมใหม่ที่เกิดขึ้น โดยคิดว่าสิ่งนั้นถูกต้องสมเหตุสมผล ทำให้เกิดโลกทัศน์ใหม่และสมมติฐานใหม่เกิดขึ้น

กระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ เป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ประกอบด้วย การรับรู้ การระลึกถึงความรู้ที่สะสมอยู่ การผสมผสานความรู้ด้วยการย่อยข้อมูลและสร้างข้อมูลใหม่ขึ้น เพื่อหาคำตอบว่าสิ่งที่คิดคืออะไร ประกอบด้วยการทำงาน ๒ ส่วน คือ

๑. กระบวนการทำงานของการคิด (Mental operations) มี ๒ ส่วน ประกอบด้วย

๑.๑ กระบวนการผสมผสานความรู้ (Cognitive operations) คือ การใช้ทักษะพื้นฐานต่าง ๆ ในการย่อยข้อมูลและสร้างยุทธวิธีต่าง ๆ ในการสร้างความรู้ขึ้นมาใหม่

๑.๒ กระบวนการจัดการและควบคุมความคิด (Metacognitive) เป็นการสะท้อนความคิด มีขั้นตอน ดังนี้ ๑) วางแผน ระบุยุทธวิธีและทักษะพื้นฐานที่เกี่ยวกับการคิด เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ ๒) ประเมินผลการทำงานของความคิดตนเอง ๓) ควบคุมการทำงานของความคิดปรับเปลี่ยนความคิดตามผล การประเมินเป็นระยะ ๆ

๒. การก่อเกิดความคิด (Disposition) วิธีการที่สนับสนุนให้เกิดความคิดและพฤติกรรมที่ฉลาด และได้ผลดี ได้แก่ ๑) เลือกใช้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ๒) หาหลักฐานสนับสนุน ๓) เปิดใจกว้าง รับฟังความคิดเห็น ๔) ตั้งใจทำงานจนสำเร็จ ๕) เปลี่ยนความคิดเห็น เมื่อมีเหตุผลที่ควรรับฟัง ๖) ไม่ตัดสินเมื่อมีหลักฐานไม่เพียงพอ

๒.๒ คุณลักษณะของผู้ที่มีความคิดเชิงวิพากษ์ ประกอบด้วย

๑. เป็นคนชอบตั้งคำถาม
๒. หลีกเลี่ยงการด่วนสรุป
๓. เป็นคนอยากรู้อยากเห็น
๔. เป็นคนใจกว้าง

๒.๓ ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์

๑. การตีความ เป็นความสามารถที่ใช้ในการทำความเข้าใจข้อมูลที่ผ่านเข้ามาในชีวิตโดยมีทักษะย่อยในการตีความ คือ การจัดกลุ่มข้อมูล และการแปลความหมาย

๒. การวิเคราะห์ คือ ความสามารถในการแยกแยะข้อมูล โดยยึดหลัก ๓ ข้อ ดังนี้ ๑) การแยกแยะข้อมูลเพื่อตรวจสอบความคิด ๒) การแยกแยะข้อมูลเพื่อโต้แย้งข้อมูลที่ได้รับ และ ๓) การแยกแยะข้อมูลเพื่อระบุข้อโต้แย้งของข้อมูลที่ได้รับมา

๓. การประเมินผลข้อมูลหรือข้อโต้แย้งที่ได้รับมาเพื่อหาทางเลือก
๔. การสรุปอ้างอิง โดยการตีความข้อสงสัยกับคำถามนั้นและพยายามตีความโดยมีหลักฐานสนับสนุน
๕. การอธิบาย เป็นการพรรณนา เล่าเรื่องโดยมีข้อมูลมาสนับสนุน
๖. การควบคุมตนเอง

๓. การพัฒนานิสัยการคิดเชิงวิพากษ์และการตอบสนองต่อการวิพากษ์

๓.๑ ข้ออ้าง ข้อเท็จจริง ความคิดเห็น การอ้างเหตุผล

- ข้อเท็จจริง (fact) คือข้อมูลที่ได้จากการสังเกตโดยตรง
- ข้ออ้างหรือคำกล่าวอ้าง (premise) คือข้อมูลที่เป็นไปได้ทั้งข้อเท็จจริงและข้อสรุป รวมถึงการสันนิษฐาน เพราะถือว่าเป็นคำอ้างที่มาจากข้อมูลที่มีอยู่ ข้ออ้างอาจเป็นจริงหรือไม่จริงก็ได้ แบ่งออกเป็น
 - ๑) คำกล่าวอ้าง (claim) คือ ข้อความที่เป็นไปได้ ที่เป็นจริงและไม่เป็นจริง แต่เกิดจากการตีความที่มีเหตุผล และไม่มีเหตุผล
 - ๒) ความคิดเห็น (opinion) เป็นการพูดลอย ๆ หรือความรู้สึก

๓.๒ การใช้เหตุผลในการลงข้อสรุป สามารถพิจารณาได้จาก ๑) เหตุผลหรือข้อมูลสนับสนุน ๒) ข้อมูลหรือความเข้าใจของเราตรงกับเหตุผลสนับสนุนของเหตุการณ์หรือข้อกล่าวอ้าง และ ๓) ความน่าเชื่อถือของเหตุผล

๓.๓ การฝึกใช้หลักการวินิจฉัยข้อกล่าวอ้าง หลักในการพิจารณาข้ออ้างและข้อสมมติที่มีในชีวิตประจำวัน หรือการทำงาน พยายาม แยกแยะระหว่างความจริง ข้อคิดเห็น ความเชื่อ หลักฐาน แนวคิดบุคคล เพื่อพิจารณาความเป็นเหตุเป็นผล ใช้ตรรกะในการลงข้อสรุป เมื่อต้องรับข้อมูล ข่าวสาร ข้ออ้างในลักษณะต่าง ๆ ควรใช้หลักแยกแยะ และพยายามตั้งคำถามหรือข้อมูลที่มีลักษณะของข้อกล่าวอ้าง มีดังนี้

๑. ข้ออ้างที่ใช้ชั้นภาษาการนำเสนอที่เป็นลักษณะที่เรียกว่าเป็น “ขั้นกว่า” หรือ “ที่สุด” ควรตั้งคำถามหรือพิจารณาข้อกล่าวอ้างตามแนวทางนี้

- ๑.๑ ในการเปรียบเทียบ มากที่สุด ดีที่สุด ต้องมีการเปรียบเทียบ
- ๑.๒ เปรียบเทียบกับอะไร
- ๑.๓ ใช้เกณฑ์ใดในการเปรียบเทียบ

๒. การกล่าวอ้างที่สร้างความน่าเชื่อถือ ควรวิพากษ์ว่าเป็นความจริงหรือความรู้สึก ควรตั้งคำถามหรือข้อพิจารณาตามแนวทางนี้

๒.๑ ให้ตั้งข้อสังเกต เมื่อมีคำถามที่หนึ่งต้องมีคำถามที่สองและที่สาม ต่อตามกันมา เพื่อค้นหาให้ได้ว่าแต่ละลำดับมีความแตกต่างกันอย่างไร ใช้มาตรฐานใดในการเปรียบเทียบหรือเรียงลำดับ และมาตรฐานนั้นมีความน่าเชื่อถือเพียงใดหรือเพียงพอต่อการจัดลำดับเพียงใด สมเหตุสมผลหรือไม่

๒.๒ ให้ตั้งข้อสังเกตว่าข้อกล่าวอ้างมีความน่าเชื่อถือเป็นสูตรสำเร็จหรือชุดความคิดที่ยอมรับทั่วไปหรือไม่ เช่น การกล่าวอ้างผู้เชี่ยวชาญ ใช้การทดลองทางวิทยาศาสตร์ ใช้บุคคลน่าเชื่อถือ สถาบันผลการวิจัย เป็นต้น ก่อนจะเชื่อควรมีข้อคำถามว่าบุคคลหรือสถาบันหรือผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถืออย่างไร วัตถุประสงค์ที่อยู่เบื้องหลังการอ้างคืออะไร

๓. ข้อสรุปแบบเหมารวม ทั้งหมดเป็นเช่นนั้นหรือไม่ ควรตั้งคำถามทั้งหมดเป็นแบบนี้หรือไม่

๔. ข้ออ้างที่ด่วนสรุปในทางที่ต้องลึกลับ หรือละทิ้งบางอย่างเกิดจากความผิดพลาด หรือลัทธิ ข้อกล่าวอ้างในลักษณะต้องอาศัยหลักการวิพากษ์ว่าไม่ต้องลึกลับเรื่องนี้ ให้ตั้งคำถามหรือข้อสังเกตว่า เหตุที่เกิดเป็นลบเป็นเหตุเดียวทั้งหมดหรือไม่

๕. การอ้างอำนาจที่เหนือกว่าให้หลักสลับด้านในการวิพากษ์
๖. ข้อสรุปจากเหตุเดียวใช้หลักการมององค์รวมในการวิพากษ์
๗. การกล่าวอ้างเดียวให้ใช้การวิพากษ์สองด้าน
๘. หากมีแนวโน้มในการจะเชื่อตามข้ออ้างใด ๆ ให้ชะลอความคิด อย่าด่วนสรุป พยายามลงข้อสรุปหรือความคิดให้ช้าลง โดยหยุดมองให้รอบด้านพิจารณาให้รอบด้าน

๔. แนวคิดพื้นฐานการจัดการปัญหา

ปัญหา (Problem) คือ สถานการณ์ใด ๆ ที่ทำให้คนไม่บรรลุสิ่งที่ต้องการ กิจกรรมใด ๆ ในการจัดหรือลดปัญหาจะเรียกว่าการจัดการปัญหาหรือการแก้ปัญหา

การจัดการปัญหา (Problem solving) หมายถึง ความสามารถทางสมองในการคิดและนำไปสู่พฤติกรรมเพื่อขจัดภาวะที่ไม่สมดุลที่เกิดขึ้น หรือสถานการณ์ใด ๆ ที่คนไม่สามารถบรรลุสิ่งที่ต้องการได้ ที่เรียกว่า “ปัญหา” โดยพยายามปรับตัวเองและสิ่งแวดล้อมให้ผสมกลมกลืนเข้าสู่ภาวะสมดุลหรือสภาวะที่คาดหวังเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

๔.๑ ทักษะการแก้ปัญหา (Problem solving skill) หมายถึง ความสามารถในการแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพและทันเวลา โดยไม่มีอุปสรรค เกี่ยวข้องกับความสามารถในการระบุการกำหนดปัญหา การสร้างทางเลือกและวิธีในการแก้ไขปัญหา

๔.๒ ความสำคัญของการจัดการปัญหา ๑) สามารถนำไปแก้ไขสิ่งที่ขาดหรือผิดพลาด ๒) ลดความเสี่ยงที่เกิดขึ้น และ ๓) เพิ่มโอกาสในการค้นคว้า

๕. การพัฒนาทักษะการจัดการปัญหา

๕.๑ หลักการจัดการปัญหา ประกอบด้วย

๑. หลักการวิเคราะห์ปัญหา แยกแยะปัญหาออกเป็นส่วนๆ แยกเป็นปัญหาเดิมหรือปัญหาใหม่
๒. การเปรียบเทียบ เปรียบเทียบสาเหตุที่เป็นไปได้หรือไม่ เปรียบเทียบความต่าง แนวทางที่มีต่อปัญหา
๓. หลักการคัดเลือกปัญหาและตัดสินใจในการจัดการปัญหา
๔. การสร้างทางเลือกที่ชัดเจน สร้างแนวคิดใหม่ ทางเลือกใหม่ในการจัดการปัญหา

๕.๒ ขั้นตอนการจัดการปัญหา มี ๗ ขั้นตอน ได้แก่

๑. ระบุปัญหา
๒. หาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา
๓. แจกแจงทางเลือกในการจัดการปัญหา
๔. ตัดสินเลือกแนวทางการจัดการปัญหา
๕. วางแผนนำทางเลือกไปใช้
๖. กำกับติดตามการใช้ทางเลือกที่เลือก
๗. ตรวจสอบผลลัพธ์การใช้แนวทาง

๕.๓ วิธีการพัฒนาทักษะการจัดการปัญหา

องค์ประกอบของการพัฒนาทักษะการจัดการปัญหา ได้แก่ ๑) ประสบการณ์ของบุคคล ๒) วุฒิภาวะของสมองและความสามารถทางสติปัญญา ๓) สภาพแวดล้อม ๔) ความสามารถในการมองภาพรวม

วิธีการพัฒนาหรือฝึกฝนทักษะการจัดการปัญหา ๑) ฝึกจากสถานการณ์จำลอง ๒) ฝึกร่วมกับการคิดเชิงวิพากษ์ ชะลอความคิด ไตร่ตรอง วิเคราะห์อย่างรอบคอบ ๓) ฝึกทำงานอดิเรก ๔) เล่นเกมส์

การนำองค์ความรู้ไปปรับใช้ในการปฏิบัติงาน

๑. ทำให้สามารถประเมินสถานการณ์ได้อย่างละเอียด เข้าใจข้อดีและข้อเสียของแต่ละแนวทางหรือวิธีการ
๒. ทำให้สามารถตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผลและมีข้อมูลสนับสนุน
๓. ทำให้สามารถวางแผนการแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบ

ประโยชน์ที่ได้รับ

- ต่อตนเอง ทำให้สามารถตัดสินใจในการแก้ปัญหาได้อย่างมีเหตุผลและรอบคอบมากขึ้น พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ สามารถคิดค้นวิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวันและการทำงาน

- ต่อองค์กร ทำให้สามารถจัดการปัญหาได้อย่างเป็นระบบ และสามารถระบุความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้ และนำแนวทางในการจัดการปัญหามาปรับปรุงกระบวนการงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

- ต่อสาธารณะ ทำให้สามารถนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับปัญหา และแนวทางแก้ไข ทำให้ผู้รับบริการสามารถเข้าใจกระบวนการทำงานได้ชัดเจน ลดความขัดแย้ง

แหล่งที่มา

หลักสูตร : การคิดเชิงวิพากษ์และการจัดการปัญหา

บรรยายโดย : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุฬารัตน์ ธรรมประทีป

สถาบัน/หน่วยงาน/ระบบ : สำนักงาน ก.พ.

รูปแบบหลักสูตร : e-Learning

ช่วงเวลาการฝึกอบรม : ๓๑ ก.ค. - ๒๐ ส.ค. ๒๕๖๗